

6. MARKOV, A.K. (1910) *Topografiya kladov vostochnykh monet (sasanidskikh i kuficheskikh)*. Saint Petersburg: Tipografiya Imperatorskoi Akademii nauk.
7. FASMER, R.R. (1914) *Kuficheskie monety Pereiaslavskogo klada*. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoi Akademii nauk.
8. KAUFMAN, P.P. (1906) *Russkii ves. Ego razvitie i proiskhozhdenie v svyazi s istoriei russkikh denezhnykh sistem s drevneishykh vremen*. Saint Petersburg: S.n.
9. YANIN, V.L. (1956) *Denezhno-vesovye sistemy russkogo srednevekovia. Domongolskii period*. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta.
10. DAVIDOVICH, E.A. (1970) *Materialy po metrologii srednevekovoi Srednei Azii*. Moscow: Nauka.

11. NUNAN, T.S. (2004) Torgovlia Volzhskoi Bulgarii s Samanidskoi Srednei Aziei v X v. In: *Arkheologiya, istoriya, numizmatika, etnografiya Vostochnoi Evropy*. Saint Petersburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, pp. 256–313.
12. ENUKOV, V.V., LEBEDEV, V.P. (2010) Volobuevskii klad kuficheskikh dirkhemov X v. iz Kurskogo Posemia. In: *Rossiiskaia arkheologiya*. Moscow: Nauka, pp. 94–103.
13. KHROMOV, K.K. (2004) *Vostochnaia numizmatika v Ukraine. Sbornik publikatsii*. Vol. 1. Kyiv: Kliaksa.

Надійшла до редколегії 09.09.15

A. Zubko, Ph.D. in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

WEIGHT OF COINS IN THE ARABIAN CALIPHATE

The article illustrates history of the coinage in the Arabic caliphate, origin of the weight measures for Arabic coins, correlation of the monetary and commercial weight units in the Arabic monetary and weight system. It shows peculiarities of the Arabic coins treasures as important historical source for study of coinage, weight systems and orientation of inland trade and foreign commerce of the Arabic caliphate.

Scientific relevance of the research topic of Arab Caliphate's monetary and weight system has its reasons.

Nowadays the coins of Arab Caliphate are studied at a sufficient level. At the same time weight norms of Arab coins have been insufficiently researched. It was studied only an effect of the Arab measures on the monetary and weight systems of Kyivan Rus'. Origins of the Arabic system of the monetary and trade weight as well as its further development in some countries of the Near and Middle East have not yet been the subject of the research.

The Arabic weight system made an important influence on the development of the monetary and weight systems of Kyivan Rus'. Kuna, which was a unit of Kyivan Rus' currency, has a weight of Arab silver dirham.

In the 12–13th centuries, which were known as a so-called period "without coins", Kyivan Rus continued to use imported Kufic dirhams. A large number of them had been transfused into the gryvnias, jewelry, goblets and bowls.

Keywords: unit of weight, gold weight, silver weight, monetary and weight system, historical source, coinage.

УДК 94 (477.83-25) "1914/1918"

О. Ісаюк, наук. співроб.
Національний музей-меморіал "Тюрма на Лонцького", Львів, Україна

НАУКОВЦІ ТА ВІЙНА: КОЛЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглядається пошук та реалізація шляхів виживання викладацькою спільнотою Львівського університету під час Першої Світової війни. Аналізується контекст політичної ситуації, яка робила університет вразливим до репресій з політичних мотивів та змушувала шукати способів виживання. Проаналізовані найпоширеніші стратегії та роль і місце індивідуальних шляхів виживання у груповому самозбереженні.

Ключові слова: Львівський університет, евакуація, взаємодопомога, репресії, Перша Світова війна.

Перша Світова війна від самого свого початку поставила Львівський університет перед необхідністю докласти всіх зусиль для збереження себе як наукової інституції і як людського колективу. Перед жодним з університетів у межах Австро-Угорської імперії ця задача не поставала настільки гостро. Передусім з чисто "географічного" приводу – Львів через своє географічне положення відразу ж опинився у прифронтовій зоні і залишався в ній до кінця війни. Зразу ж після того місто перетворилося в епіцентр польсько-української війни.

Другою причиною був специфічний статус навчального закладу. Львівський університет був монополістом у сфері вищої освіти у Східній Галичині і єдиний у регіоні готував юристів, лікарів, фахівців з різних сфер науки, він став об'єктом суперництва двох національних груп – української та польської, оскільки контроль над університетом означав можливість вишколу інтелектуальної еліти, яка мала знадобитися під час побудови державності в майбутньому.

Враховуючи виняткову роль університету, багато викладачів та студентів закладу були активними учасниками національного та культурного руху. Оскільки всі вони репрезентували українську та польську спільноти, для яких основною політичною ціллю було здобуття власної держави, що було неможливим без розвалу Австро-Угорської та Російської імперій, громадська активність автоматично робила людину потенційним об'єктом репресій.

Як результат – Львівський університет був не тільки навчальним закладом, а й частиною політичного протистояння. Ця ворожнеча зав'язалася у другій половині

XIX століття, коли, на відміну від обіцяної австро-угорським урядом передачі університету українцям після появи серед них достатньої кількості фахових кадрів, чії професійні компетенції дозволяли б їм викладати в університеті, відбулася фактична полонізація університету. Боротьба між українцями і поляками становила тільки нижній рівень проблеми. Враховуючи значення університету у формуванні освіченої верстви як серед українців, так і серед поляків, він став об'єктом уваги урядів як Австро-Угорської, так і Російської імперій. Остання проявила себе після прийняття австро-угорським урядом рішення відкрити у Львові український університет поруч з польським. У відповідь на це російський посол заявив, що такий акт Російська імперія вважатиме приводом до війни [10, s. 63].

Попри державну увагу, Університет був незахищений у матеріальному плані. Причиною цього стала, насамперед, відсутність системної підготовки до евакуації та штивності австрійської управлінської системи, яка не могла швидко перебудуватися на воєнні рейки.

У ситуації, коли політична ситуація швидко мінялася, а університет був позбавлений можливостей самозахисту, основною задачею стало самозбереження та пошук стратегій виживання в умовах війни. Сама по собі проблема стратегій виживання в умовах війни має подвійний вимір: загально-інституційний і особистий. Загально-інституційний передбачає розгляд ситуації в контексті цілого університету як єдиної структури. Особистісний передбачає розгляд долі окремих викладачів, особливо тих, які стали жертвами репресій або ж зазнали звинувачень з політичним підтекстом.

Університет у даній статті розуміється передусім як сукупність людського колективу, об'єданого спільними інтересами та корпоративною етикою. Тільки в окремих випадках ідеться про Університет як інституцію, наприклад, при розгляді ситуацій, які несли безпосередню загрозу керівництву університету або цілому колективу. Відповідно до цього, у центрі уваги даного тексту знаходиться інституційний рівень, який включає також і план дій щодо збереження університету як цілісної структури та недопущення її розпорощення. До стратегій виживання у даному випадку входять різного роду способи співпраці з політичною владою, акції взаємодопомоги, кампанії за звільнення конкретного викладача від мобілізації, тощо.

Практика показала, що з усього переліченого реальними методами колективного виживання стали евакуація, демонстративна лояльність актуальній політичній владі та матеріальна взаємодопомога. До евакуації вдавалися тільки у випадку загрози окупації міста військами, які вважалися "ворожими". З цієї причини гарячкова підготовка до евакуації розпочалася в останні дні серпня 1914 року, коли стало зрозуміло, що загроза окупації Львова царською армією - цілком реальна. Керівництво процесом взяв на себе професор Чекановський. 27 серпня перенесено церемоніальні портрети попередніх ректорів та деканів університету, а також частину документації з деканатів до приміщення Інституту ботаніки по вул. св. Миколая, 10 (сучасна вул. Драгоманова) [11, s. 2]. Протягом наступних днів евакуація продовжилася, і в результаті у приміщеннях Інституту ботаніки було заховано решту документації деканатів та ректорату, мікроскопи та ознаки ректорської влади (ланцюги та церемоніальні скіпетри), виконані з дорогоцінних металів. Після цього відповідні приміщення були закриті на ключ, який професор Чекановський забрав із собою в евакуацію до Відня і там віддав новообраному ректорові Казимирові Твардовському [11, s. 3]. Тоді ж встигли виплатити усім заробітну плату за вересень, після чого евакуацію вважали офіційно закінченою.

Евакуація окремих осіб відбувалася децентралізовано, більшість виїжджала з міста самостійно. Львів покинули ректор, проректор, але обидва не залишили чітких розпоряджень щодо управління університетом та не призначили людину, яка мала б керувати університетом і наглядати за його майном під час їхньої відсутності. У тій ситуації фактичні обов'язки ректора взяв на себе професор Адольф Бек, який був найстарший відносно посадової драбини з-поміж тих, хто залишився у Львові [11, s. 3]. Такий стан речей був офіційно зафіксований рішенням засідання Сенату від 9 вересня, силою якого було постановлено вважати Сенат діючим у такому складі, який можна було зібрати з тих викладачів, що залишилися у Львові, та вважати виконуючим обов'язки ректора професора Адольфа Бека [11, s. 6].

Крім ректора і проректора, в евакуацію вирушив ще ряд викладачів. З факультету теології виїхали Тит Мишковський, Казимир Вайс, Тит Комарницький, Станіслав Нараєвський, Міхал Курись, Василь Масцюх. З юридичного факультету виїхали Лисковський, Густав Рошковський, Роман Абрахам, Ернст Тілл, Юліуш Макаревич.

Вразливе під політичним оглядом становище як університетської спільноти в цілому, так і окремих її представників, вимагало постійно застосовувати таку стратегію колективного виживання, як максимально лояльну поведінку щодо тих, кому належала політична влада. Додаткова складність ситуації полягала в тому, що треба було рахуватися з можливістю зміни влади, а, відповідно, тим, що показна лояльність після зміни влади могла обернутися персональними репресіями, скерована-

ними проти працівників університету. Саме це міркування, швидше за все, стало причиною того, що керівництво університету займало вичікувальну позицію, намагаючись зрозуміти, чого від них очікує нова влада і, врешті, наскільки далеко можна зайти у демонстрації лояльності, щоб не стати жертвою репресій.

Російська окупаційна адміністрація у Львові досить швидко розпочала активну діяльність. Уже 6 вересня було видано розпорядження про здачу будь-якої зброї. У відповідь професор Бек віддав наказ обшукати абсолютно всі університетські приміщення і здати все зі знайденого, що могло бути кваліфіковане як зброя [11, s. 4]. Також університет виконав наказ про вивісити на фасаді головного корпусу російській прапор і не протестував щодо розпорядження, згідно з яким 7 вересня вводилася сторожа в університеті, яка після 17 вересня остаточно стала постійною [11, s. 5]. Університет мирився з присутністю озброєної варті не в останню чергу тому, що її присутність давала відносну гарантію захищеності закладу від нападів, пограбувань та незаконних ревізій. Охорона перебувала в університеті до 15 лютого 1915 року, коли її непомітно і тихо усунули [11, s. 6].

Частиною плану захисту від репресій було також схвальне ставлення до випадків відвідин університету та його бібліотеки представниками окупаційної адміністрації. Такий візит відбув радник генерал-губернатора Галичини Н. Чіхачев, який на виконання наказу свого керівника забажав оглянути університет та книгозбірню. Професор Бек як керівник закладу, особисто провів гостя університетом та бібліотекою і довгий час бесідував з ним.

Така тактика досягнула своєї мети – австрійська влада після повернення не застосовувала репресій проти університету, обмежившись тільки вимогою розглянути у дисциплінарному порядку справи тих викладачів, щодо яких існували реальні закиди. До них належали передусім Станіслав Грабський та Михайло Грушевський. Обидва потерпіли формально через порушення університетських приписів, а саме – самовільне покидання університету без поважних причин на термін довший, ніж один семестр. Той факт, що у випадку Грушевського не взяли до уваги цілком реальну загрозу арешту, явно вказує на те, що дана справа мала політичну підставу. У випадку Грабського політичний підтекст був ще більш явний, адже його звинувачували не тільки в тому, що він покинув місце роботи, але що він зробив це, тікаючи від австрійської армії [2, арк. 28].

Варто зазначити, переслідування unikнули викладачі москвофільських переконань, більшість з яких справді активно співпрацювала з окупаційною владою. Зокрема, один із них, Іван Добрянський, фактично виконував роль негласного посередника між університетом і окупаційною адміністрацією [11, s. 17]. Але при цьому в актах дисциплінарної комісії немає жодних документів, на підставі яких можна було б зробити висновок, що він був у якийсь спосіб за це покараний.

Хоча австрійська влада позиціонувала себе як "своя", це не означало, що питання пережиття стає неактуальним. Вище було показано, що деякі викладачі університету практично відразу були покарані з політичних причин. На цьому фоні брошура одного з викладачів університету, Марцелія Хлямтача, присвячена настроям серед львівської інтелігенції та її поведінці під час російської окупації Львова, можна вважати своєрідною "пояснювальною запискою" владі [13, s. 17]. У брошурі, зокрема, детально описувалася поведінка Грабського як зразок колабораціонізму, зокрема, йому ставився у провину тост, виголошений на прийомі у генерал-губернатора з нагоди Нового року, під час якого він мав побажати якнайшвидшої перемоги російській

зброї [13, с. 75]. Враховуючи, що у своєму аналізі Хлямтач обмежився тільки викладачами польського походження, можна припустити, що його метою було "очищення" від вірогідних звинувачень саме польської частини університетської спільноти.

Важливою проблемою, від якої прямо залежала зладжена робота університетської громади, було її матеріальне забезпечення. В умовах окупації Львова армією ворожої країни питання забезпечення взагалі могло стати питанням життя і смерті викладачів, особливо тих, які могли розраховувати тільки на заробітну платню. Як уже згадувалося, перед остаточною евакуацією бухгалтерія університету встигла розрахуватися з працівниками за вересень. Але це вирішувало питання тільки до часу, оскільки платню не отримав технічний персонал, а також слід було виплатити аванс за жовтень. У ситуації, яка склалася, професор Адольф Бек та бухгалтер Броніслав Сендзімір самовільно, без санкції з боку формального керівництва університету відкрили касу бухгалтерії і гроші, які там були, використали на виплату заробітної платні технічному персоналу та науковим працівникам університету [11, с. 6]. Касу відкрито у присутності професорів Антонія Юраша та Станіслава Закревського [11, с. 6]. Розподіл коштів покладено на комісію у складі ректора (фактично – виконуючого його обов'язки професора Адольфа Бека) та професорів Ігнатія Закревського та Владзімежа Серадзького [11, с. 6].

Але усе це дозволило вирішити фінансову проблему лише частково і тільки на перші місяці інтервенції. Тим часом стало ясно, що окупація затягується, отже, на оплати з боку австро-угорського уряду розраховувати не доводиться не тільки з військово-політичних причин, а й тому, що викладачі фактично не виконували своєї праці. Оскільки було невідомо, на кий час затягнеться період фінансової нестабільності, треба було шукати доступне джерело фінансування. Після того, як були остаточно розподілені усі гроші з каси бухгалтерії, залишилося ще 20 тисяч корон. Їх мали б отримати ті викладачі, які перебували в евакуації. Але, з побоювання, що ці кошти будуть конфісковані окупаційною владою як частина австрійської державної казни, було вирішено і їх роздати професорам, які тоді перебували у Львові [11, с. 21]. Хоча формально йшлося про перетримку на якийсь час, перед перспективою матеріальної скрути було умовлено, що в разі потреби ці суми дозволяється використовувати на власні потреби.

Після цього все ж залишалось ще 12 тисяч корон, незабаром переданих до Іпотечного банку як депозит, з умовою щомісячної виплати 3 тисяч корон, які мали розподілятися між викладачами, що залишалися у Львові в якості авансу. З часом коли гроші закінчилися, банк продовжив виплати з рахунку університету.

Попри ці зусилля, протягом періоду окупації постійно кружляли чутки, начебто австрійський уряд планує виплачувати тим, хто залишився у Львові, заробітну платню через фінансові установи нейтральних країн. Також регулярно обговорювали інформацію, немовби окупаційна влада планує взяти на себе матеріальне забезпечення викладачів Львівського університету, проте аналогічно безпідставні.

Тим часом виплати, проведені через Іпотечний банк, були недостатні. Крім того, внаслідок воєнних дій зросла інфляція, а також виник дефіцит товарів. Обидві обставини боляче вдарили по життєвому рівню передусім інтелігенції. Станом на 1917 рік заробітної платні викладача університету у званні професора перестало вистачати на прожиття. Поодинокі виплати допомоги не рятували

ситуації, оскільки виплачені суми, мало того, що були радше символічними, то їх ще й швидко з'їдала інфляція.

У такій ситуації виходом була матеріальна взаємодопомога. Уперше ця стратегія виживання була випробувана в період російської окупації міста. У цей час в Німецький університет у Празі (Чехія) започаткував акцію взаємної допомоги академічних осередків, яка з часом була поширена на всю Австро-Угорську імперію. У листопаді 1915 року Львівський університету долучився до цього руху офіційно [3, арк. 12]. У рамках співпраці у червні 1917 року вибрано комісію, яка мала за основні свої завдання визначити найважливіші і найбільш термінові потреби львівських викладачів і обрати максимально придатні способи допомоги [7, арк. 51]. До складу комісії увійшли Адам Герстманн, Антоній Долінський, Станіслав Вітковський, Антоній Цешинський, приват-доцент Юзеф Новотний, асистент Кароль Бохенський [7, арк. 51]. Перше засідання групи відбулося 18 липня 1917 року, але мало чисто символічне значення через відсутність частини членів [7, арк. 76 зв.]. Надалі ситуація не змінилася – комісія залишалася суто формальним органом, вся роль якої звелася до висловлення солідарності з академічною спільнотою Австро-Угорської імперії. Єдиним практичним наслідком її діяльності була виплата допомоги професорові Грабовському у січні 1918 року. Розмір допомоги становив 2 тисячі корон – за довоєнних часів третина річного доходу, але в умовах прогресуючої інфляції це була невелика сума, якої вистачало тільки на задоволення поточних потреб.

У підсумку справою рятування зайнялися самі викладачі. Кампанія взаємодопомоги, таким чином, повністю сконцентрувалася на ресурсах, які було можливо скомбінувати на місці.

У найскладнішій ситуації опинилися сім'ї тих працівників університету, яких раніше було мобілізовано на фронт. Ці родини отримували тільки невелику допомогу від держави, якої зовсім не вистачало для проживання в умовах війни, тому всі вони були дуже вразливі у матеріальному плані. Щоб допомогти цим сім'ям було створено "Спілку одноразової допомоги дітям працівників Університету", фонд якої склали пожертвування тих працівників, які залишилися у Львові та завдяки регулярному отримуванню платні могли похвалитися відносно стабільним матеріальним становищем. Утім, пожертви були нерегулярні і це стало предметом обговорення на засіданні сенату 14 липня 1917 року та вилілося у доручення ректора негайно погасити усі заборгованості [7, арк. 78 зв.].

Інші способи задіяти стратегії колективної допомоги не вимагали фінансування. Приміром, відзначимо спробу організувати Університетське споживче товариство [6, арк. 22 зв.]. Для його упорядкування було вибрано комісію, склад якої увійшли професори Казимир Твардовський, Станіслав Толлочко та Антоній Рачинський [6, арк. 22 зв.]. Щоправда, далі обговорень справа не пішла і цей проект так і залишився на стадії задуму.

Загалом, стратегія взаємодопомоги не стала постійною, і нажаль не принесла відчутного результату. Основною причиною було те, що головним джерелом прибутку була зарплатня, а, отже, більшість викладачів перебували в однакових скрутних умовах. Інфляція спровокувала також збідніння тих, хто мав альтернативні джерела прибутку. До таких належали викладачі медичного факультету, часто практикуючи лікарі, юристи та інші. Не додавали стабільності цій стратегії постійні безлади і неточності щодо виплати різноманітних додатків і доплат.

Колективне самозбереження мало ще один вимір – самозбереження інституції, складеної з фахівців, об'єднаних спільною метою. У разі гострого браку фахівців університет не зміг би виконувати свої функції і, таким чином, перестав би бути активним освітнім осередком. Більше того – розпався б як інституція, оскільки механізм прийняття рішень базувався на принципі колегіальності, який не міг спрацювати у разі відсутності достатньої кількості голосуючих.

Потенційний інституційний "ступор" університету намагались відвернути різними способами. Насамперед, слід було повернути викладачів з евакуації. Хоча ректор і персонал ректорату повернулися у перші дні липня 1915 року, реєвакація решти кадрів розтягнулася до зими 1915–1916 року. Оскільки викладачі не поспішали повертатися, ректорат почав діяти енергійніше. 17 липня 1915 року спеціальним листом про необхідність терміново з'явитися до Львова був повідомлений професор Антоні Глюзінський [4, арк. 1]. 4 серпня того ж року аналогічні листи було відправлено професорам Вікторіві Новіцькому та Казимирові Вайсові [4, арк. 3, 4]. Після них до Львова викликають професора Емануеля Махека, якому вислано листа 13 серпня 1915 року [4, арк. 6]. Основна частина таких оповісток припала на серпень, очевидно, з огляду на наближення нового навчального року, який міг, по суті, не розпочатися без достатньої кількості викладачів. Повістки-виклики вислано асистентові Войцехові Роголі [4, арк. 7], приватному доцентіві Владиславові Семковичу [4, арк. 12], професорам Петрові Стебельському [4, арк. 9], Маурицієві Аплерхандові [4, арк. 13], Казимирові Гостковському [4, арк. 15], Улановському [4, арк. 30] (ім'я встановити не вдалося – О.І.).

Тільки-но було відновлено – і то не у повному обсязі – довоєнний кадровий склад закладу, постала нова проблема, яка всерйоз загрожувала функціонуванню Університету і існуванню його як цілісної структури. Цією проблемою були плани відкриття університету у Варшаві з польською мовою викладання. Нововідкритий університет гостро потребував фахових кадрів, які планувалося перевести з інших польськомовних університетів. При цьому неунікненним наслідком була потреба замінити їх на місці. У випадку із Львівським університетом, згідно з наказом міністерства 28 жовтня 1915 року, до Варшави мали перебраться професори Тадеуш Лисковський, Юзеф Калленбах, Збігнев Войціцький та титулярний професор Владзімеж Лукасевич [3, арк. 11]. Даний лист був фактично тільки юридичним оформленням вже доконаного факту, оскільки в той час усі названі викладачі вже прийняли пропозицію переведення до Варшави.

Львівський університет не в усіх випадках погоджувався з такою ситуацією, оскільки ректорат добре розумів, що означає в умовах війни, яка вже й так призвела до розпорошення кадрів, втратити зразу кількох досвідчених викладачів. Тому, коли професор Антоній Юраш отримав пропозицію переходу до Краківського університету, сенат університету вирішив зробити все можливе, щоб утримати професора від цього кроку. У підсумку була обрана делегація у складі ректора та деканів усіх чотирьох факультетів, яка мала вмовити професора залишитися у Львові зі збереженням усіх посад [5, арк. 41 зв.]. Інший професор, Юзеф Калленбах, попри те, що таки перебрався до Варшави, після 1916 року сам повернувся назад через проблеми зі здоров'ям [15, s. 5]. Існували також плани переходу до Варшавського університету професора Казимира Твардовського, незважаючи на те, що на той час він був ректором універ-

ситету. Але Твардовський у листі до міністерства рішуче відмовився від запропонованої зміни, внаслідок чого місце отримав Ян Лукасевич [14, s. 435].

Чергове ускладнення було наслідком мобілізації, яка зачепила не тільки технічний персонал, а й частину приват-доцентів та асистентів. Проблема полягала в юридичній колізії. Згідно з університетськими правилами, якщо викладач покинув університет і не повернувся після одного навчального року, університет не мав права продовжувати термін викладання. У цій ситуації, проте, належало брати до уваги той факт, що "залишення" відбулося не з власної волі, і таким чином уникали можливості застосувати згадане правило; до того ж, законодавчо було заборонено звільняти з роботи мобілізованого. Водночас існувала чисто практична проблема заміни таких викладачів.

Опинившись у вище описаній колізії, ректорат пішов на загальний компроміс – тих, хто перебував на фронті, або у полоні, не усувати від роботи, а також розширити дію правила про заборону скорочення мобілізованих на тих, хто виїхав перед війною і не зміг повернутися з об'єктивних причин, відповідно, залишившись на окупованих територіях або територіях ворожих країн. Як особливий виняток не виключено зі складу викладачів підданих Російської імперії доцентів Лота та Прушинського [3, арк. 28, 28 зв.].

Попри це, зі складу викладачів відраховували професора Михайла Грушевського, приватних доцентів Бобржанського, Тадеуша Шумовського, Пясецького, асистента Рихлицького, які виїхали на території ворожих країн уже під час війни [3, арк. 28]. Одночасно проти всіх згаданих розпочато дисциплінарне провадження з метою встановити обставини та причини виїзду. Посаду викладача втратив також професор Антоні Ридигер, який був засуджений на рік ув'язнення та втрату звання доктора згідно з вироком військово-польового суду у Остраві Моравській [3, арк. 46].

При тому, що домінували стратегії колективного виживання, значну роль у збереженні університету як інституції зіграли також індивідуальні дії. Не розглядаючи їх детально, оскільки вони становлять окрему велику тему, зазначимо, що такі прийоми застосовувалися у випадках, коли викладач опинявся відірваний від основної маси колективу і був змушений давати собі раду сам. Як наслідок, вони відрізняються великим різноманіттям, оскільки вибір конкретних засобів прямо залежав від певної ситуації і її особливостей. Єдине, що об'єднувало такі випадки – основним пріоритетом у будь-якому разі було уникнути політичних переслідувань та забезпечити бодай мінімальний рівень матеріального забезпечення для сім'ї в обставинах, коли на вияви корпоративної солідарності розраховувати було неможливо з об'єктивних причин.

До індивідуальних стратегій були змушені вдаватися ті з викладачів, які займали важливу позицію або ж були активними діячами серед своїх громад, внаслідок чого їм потенційно загрожували репресії. У більшості персональних випадків університет не мав можливості допомогти своїм службовцям з політичних причин, тому їм, по суті, не залишалося нічого іншого, як тільки допомагати собі власноруч. Опрацьовані документи дозволяють виокремити кілька моделей особистих стратегій, застосованих викладачами університету. Зокрема, Михайло Грушевський являв собою приклад співробітника, якому небезпека загрожувала і з боку російської армії (як авторові погляду на історію України, що заперечувала панівну до того часу імперську модель),

так одночасно і з боку австрійської влади (як формально підданому Російської імперії). Внаслідок цього він був змушений терміново виїхати з Криворівні, де застала його війна, до Відня. Там він перебував до весни 1915 року, доки не прийняв рішення виїзду в Російську імперію. Попри очевидну небезпеку арешту, яка незабаром реалізувалася, причиною було розпорядження російського уряду, згідно з яким майно усіх підданих, котрі не повернуться в межі імперії у піврічний термін, мало бути конфісковане. Після приїзду Грушевський був заарештований та відправлений на заслання до Казані [8, с.13; 9, с. 85].

Наступний варіант презентував собою Рудольф Вайгель, станом на 1913 рік – приват-доцент філософського факультету. Він належав до тих викладачів, які були мобілізовані на фронт, і невдовзі після призову опинився у Тарновському військовому шпиталі. Під час перебування на військовій службі він продовжив започатковані ще до війни дослідження тифу. Хоча безпосередня небезпека загинути йому не загрожувала, університет постійно робив спроби достроково демобілізувати Вайгеля та повернути його назад на роботу. Через неповороткість бюрократії та складність самого процесу реальне повернення Вайгеля відбулося тільки восени 1918 року [1, арк.31].

Адольф Бек єдиний з усіх прикладів, хто залишився у Львові та не був мобілізований чи евакуйований. Його разом з іншими заручниками вивезли наприкінці травня 1915 року до Києва, де примістили у так званому "арештантському домі", а пізніше в окремому будинку, призначеному для утримання заложників. Там він перебував до 1917 року, коли Центральна рада, що змінила царський уряд, дала йому дозвіл повернутися у межі Австро-Угорщини. Але справді дістатись дому він зміг тільки у лютому 1918 року, після підписання Брестського миру [11, с. 83; 12, с.146].

І ще одну оригінальну стратегію подолання життєвих негараздів представляє Казимир Твардовський. Він, будучи у 1914 році діючим ректором університету, перед захопленням Львова російськими військами евакуювався і, перебуваючи у Відні, фактично організував там паралельний університет [16, с. 424–447].

Як можемо спостерігати, кожна індивідуальна стратегія була тільки видозміною групової стратегії, причому часто до змін призводили об'єктивні обставини, спровоковані соціальним статусом або попередніми досягненнями конкретної людини. Більшість персональних методів полягали у створенні максимально комфортних умов пережиття несприятливих обставин, які спричинили відірваність від основної маси спільноти.

Зусилля, докладені збереження повного складу університетської спільноти, були успішними. Порівняння переліків викладачів за для 1914–1915 та 1918–

1919 навчальні роки демонструє, що кістяк колективу практично не зазнав змін і, як наслідок, університет ефективно виконував свої завдання навіть в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. 26, оп. 5, спр. 320.
2. ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 520.
3. ДАЛО, ф. 26, оп.13, спр. 747.
4. ДАЛО, ф. 26, оп.13, спр. 766.
5. ДАЛО, ф.26, оп.13, спр.809.
6. ДАЛО, ф. 26, оп.13, спр. 869.
7. ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 888.
8. Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / упоряд. А. Демиденко. – К.: Веселка, 1992. – 551 с.
9. Мороз В. Україна у ХХ столітті / Валентин Мороз. – Львів: Ліга-Прес, 2005 – 656 с.
10. Bachmann K. Kriegsgrund Galizien: Der Ostgalizischen Nationalitätenkonflikt und seine aussenpolitischen Auswirkungen vor dem Ersten Weltkrieg / Klaus Bachmann // Österreichisches Heft. – 1990. – Nr. 3(4). – S. 40–68.
11. Beck A. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15 / Adolf Beck. – Lwów: Senat Akad. Uniwersytetu J. K. we Lwowie, 1935. – 86 s.
12. Białynia Chołodecki J. Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń / Józef Białynia Chołodecki. – Lwów: Redakcja "Wschód", 1930. – 179 s.
13. Chlamtacz M. Lembergs politische Physiognomie während der russische Invasion / Marceli Chlamtacz. – Wien: R. Lechner, 1916. – 131 s.
14. Jadczyk R. Wojenny rektorat Kazimierza Twardowskiego / Ryszard Jadczyk // Studia historyczne. – 1990. – Zesz. 3–4. – S. 423–442.
15. Pożegnanie dr. Kallenbacha // Gazeta Lwowska. –1916. – Nr. 155 (12 lipca). – S. 5.
16. Twardowski K. Dzienniki. Cz. 1: 1915–1927 / Kazimierz Twardowski. – Warszawa: PTF; Toruń: Adam Marszałek, 1997. – 336 s.

References

1. Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO), fond 26, opys 5, sprava 320.
2. DALO, fond 26, opys 5, sprava 520.
3. DALO, fond 26, opys 13, sprava 747.
4. DALO, fond 26, opys 13, sprava 766.
5. DALO, fond 26, opys 13, sprava 809.
6. DALO, fond 26, opys 13, sprava 869.
7. DALO, fond 26, opys 5, sprava 888.
8. DEMYDENKO, A. (ed.) (1992) *Velykyi Ukrainets: materialy z zhyttia i diialnosti M.S. Hrushevskoho*. Kyiv: Veselka.
9. MOROZ, V. (2005) *Ukraina u XX stolitti*. Lviv: Liga-Pres.
10. BACHMANN, K. (1990) Kriegsgrund Galizien: Der Ostgalizischen Nationalitätenkonflikt und seine aussenpolitischen Auswirkungen vor dem Ersten Weltkrieg. *Österreichisches Heft*. 3(4), 40–68.
11. BECK, A. (1935) *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15*. Lwów: Senat Akad. Uniwersytetu J. K. we Lwowie.
12. BIAŁYNIA CHOŁODECKI, J. (1930) *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. Lwów: Redakcja "Wschód".
13. CHLAMTACZ, M. (1916) *Lembergs politische Physiognomie während der russische Invasion*. Wien: R. Lechner.
14. JADCZYK, R. (1990) *Wojenny rektorat Kazimierza Twardowskiego. Studia historyczne*. 3–4, 423–442.
15. Pożegnanie dr. Kallenbacha (1916) *Gazeta Lwowska*, 12 July, 5.
16. TWARDOWSKI, K. (1997) *Dzienniki. Cz. 1: 1915–1927*. Warszawa: PTF; Toruń: Adam Marszałek.

Надійшла до редколегії 10.09.15

O. Isaiuk, research fellow
National Memorial Museum "Prison on Lonckoho St.", Lviv, Ukraine

SCIENTISTS AND WAR: COLLECTIVE STRATEGIES OF SURVIVAL OF LVIV UNIVERSITY PROFESSORS DURING THE FIRST WORLD WAR

It's analyzed seeking and realization of survival ways by Lviv University as social group, united by science and profession during the First world war. Political situation, which made university impressible to repression by political motives and forced to seek for revival ways, is from main analyze objects. There are analyzed the most popular revival strategies and place of individual tactics in common situation.

Key words: Lviv University, evacuation, mutual aid, repressions, the First world war.